

Könyvismertetés.

Debreceni Lelkészi Tár. (Gyakorlati ev. ref. papi lexikon). VI. kötete. Szerkeszti *S. Szabó József.* Debrecen 1908. Kiadja Telegdi K. Lajos utódja Eperjessy István. 619 l. Ára kötve 10 kor.

A 12 kötetre tervezett nagy vállalat most megjelent VI. kötetével ismét közelebb jutott a megvalósuláshoz. Az új kötet beosztása ugyanaz, mint az előbbi köteteké, tartalma azonban talán még az eddigieknél is gazdagabb és változatosabb s a lelkeszi funkciónak úgyszólván minden ágára kiterjeszkedik. Különösen tartalmas a bibliamagyarázatok rovata. 12 szép bibliamagyarázat van benne, melyek közül 4 adventi, 4 böjti, 4 pedig bármilyen alkalommal használható. Gazdag és változatos az egyházi beszédek rovata is, ez a kötetnek ezuttal is a legterjedelmesebb része: összesen 44 beszédet tartalmaz; köztük 4 ifjusági isteni tiszteletek alkalmára, 9 vasárnapra, 8 különböző ünnepekre, 23 pedig különböző alkalmakra írt egyházi beszéd. E nagy számmal közölt magvas és tartalmas egyházi beszédekkel valóban eléri a szerkesztő több ízben kifejezett célját: a „Debreceni Lelkészi Tár“ református egyházi irodalmunkban hézagpótló szerepet tölt be. Kitűnik főként az alkalmi beszédek terén, melyeket — irányukhoz képest — az *Igehirdető* és az *Erdélyi Prédikátori Tár* nem művelnek eléggé. Liturgiai beszédek, valamint imádságok is nagy számmal találhatók a VI. kötetben s ezek is változatosan, a gyakorlati célt és a magas irodalmi színvonalát egyaránt szem előtt tartva vannak összeválogatva: keresztelési alkalomra való 3, konfirmációi 2, urvacsoaosztási 3, esketési 8 és halotti szintén 8. Hasonlóképen gazdag, érdekes és változatos a „lelki gondozás“ c. rovat is. Ezuttal három dolgozatot foglal magában. Érdekes, értékes mind a három, de különösen kettő áll minden tekintetben magas irodalmi niveau-n. A 25 imádság közül, mely a kötetben közölve van, 11 temetési, 14 pedig alkalmi. A Különfélék rovata, melyben egy építő és igazán megható hosszabb elmélkedés található s a szerkesztő utószava zárja be a kötetet.

„In magnis et voluisse sat est.“ Ha csupán törekvést és jóakaratot látnánk is e munkánál, akkor is jóindulattal kellene fogadnunk és tőlünk telhetőleg bátorítanunk pártolásunkkal s egyengetnünk útját, mely bizony még mindig elég rögös és nehéz.

Mert a református egyházi irodalom nem eléggé gazdag ahhoz, hogy ne volna szüksége lelkesült és képzett harcosokra, hogy ne mondjuk uttörőkre. Kétszeres az örömünk most, midőn azt látjuk, hogy egyházi irodalmunk olyan nagy arányú, hatalmas művel gazdagodik, mint a „Debreceni Lelkészi Tár“ melynek úgy eddigi mint most megjelent VI. kötete is értékes és előkelő irodalmi színvonalon áll és a szigorúbb kritikát is kiállja. Valóban méltó arra a figyelemre és pártolásra, melyben a protestáns lelkészi kar részéről eddig részesült.

Kiállítása egyszerű és izléses. Kapható Debrecenben, Hegedűs és Sándor könyvkereskedésében.

Debreczeni.

Dr. Emil Schürer (Prof. in Göttingen) Geschichte des jüdischen Volkes im Zeitalter Jesu Christi. 4. Auflage. 2. Band: Die inneren Zustände. Leipzig, J. C. Hinrich'sche Buchhandlung 1907. (VIII. és 680. l. 8). Ára 14 M. = 16/40 K.

A Schürer-féle új-testamentomi kortörténetet már nem kell sokat ajánlani. A mint azon tény is mutatja, hogy most jelenik meg 4. kiadásban, a mű már biztosította magának a maga helyét a theologiai irodalom elsőrangú termékei sorában. Az eleinte kisebb terjedelmű könyv az idő folyamán 3 kötetre növekedett, amelynek minden újabb kiadása arról tesz bizonyosságot, hogy tudós szerzője nem hagyott figyelmen kívül semmi újabb irodalmi jelenséget vagy épen eredményt, mindenről beszámol művében. Ilyen módon lett műve a maga szakjában valóságos standard workká és mint ilyen egyáltalán nem szorul már a theologiai világban újabb és újabb ajánlásokra.

Mi is jelen alkalommal csak bejelentjük a magyar olvasó előtt, hogy a mű második kötete nem rég jelent meg 4. kiadásban. Az első kötet utoljára kettős 3. és 4. kiadásban látott napvilágot, azért ezuttal annak ujrakiadása nem volt szükséges, hanem megjelent mindjárt a 2. kötet és előkészítés alatt van a 3. kötet is, hogy az is nem sokára 4. kiadásban jelenhessen meg. Az előttünk lévő 2. kötet beszámol a Jézus korabeli zsidóság belső állapotairól. Szól (a 22. §-ban) az általános művelődési állapotokról t. i. a népességről, annak nyelvről, a hellenistikus kultúra elterjedéséről és a zsidóságnak meg a pogányságnak egymáshoz való viszonyáról. Azután pedig részletesen ismerteti a zsidóállam alkotmányát, a synedriumot és a főpapi állást, a papságot és a templomi istentiszteletet, az írástudományt (a halachát és a hagadát) a pharizeusokat és a sadduceusokat. Majd szóba kerül az iskola és a zsinagoga, valamint a törvény és az a szerint való élet, továbbá a messiási hit és végül az esszusok felekezete. Látjuk, csupa olyan dolgok ezek, melyek az Ur korában élt zsidóság életének legfőbb intézményeit és szellemét illetik és az evangéliumok elbeszéléseiben és magyarázatában is igen nagy szerepet játszanak.

A mi kötetünk az előbbi kiadás megfelelő részéhez képest lényegesen bővült. A szerző előszavában megemlíti mindazon pontokat, a hol ez történt. Felesleges azokat itt is felsorolni, legnagyobb részük az újabbkori tudományos felfedezések (kéziratok, értek, feliratok, papyrusok) diskussziók folytán nyert felvételt. De sok helyen javításokat is eszközölt a szerző a szövegben. Elég az, ha megemlítjük, hogy a 3. kiadás 584 lapja 680-ra szaporodott vagyis a kötet majdnem 100 lappal bővült. Ez a tény nemcsak a tudomány élénk munkálkodásának örvendetes jele, hanem egyuttal a szerzőnek műve tökéletesítésében való gondosságának és szorgalmának is a tanubizonyossága.

Dr. Daxer György.

Dr. Paul Kleinert Homiletik. Leipzig, J. C. Hinrich'sche Buchhandlung 1907. (VI. és 240. l. 8.) Ára 3 *M* = 360 K. Kötve 380 *M* = 456 K.

Elég rövid idő alatt két berlini gyakorlati theologustól is kaptunk egy-egy sikerült, eredeti homiletikát. Az első Steinmeyer írta, a mely eredeti, a közfelfogástól eltérő fejtegetéseivel rövid idő alatt sok barátot szerzett magának. A másik az előttünk lévő könyv, melyet Kleinert, aki az ó-testamentomi theologia terén kifejtett munkássága mellett még a gyakorlati theologia hivatott mestere is, adott ki még karácsony előtt Remélhető, hogy ezen homiletika is hamar meg fogja találni a maga olvasóit és tanulmányozóit, még pedig nem csak a szerzőnek 30 éven át (1877—1907) volt hallgatói és homiletikai semináriuma tagjai körében, kiknek a könyv ajánlása szól, hanem hazánk theologusai sorában is, kiknek a könyvet e pár rövid sorunkban melegen ajánljuk.

Csak röviden jelezzük a könyv tartalmát. A homiletika külön történetét hiába keressük a könyvben. Szerzője azt nem vette fel. Meglehet azt valamint a prédikáció történetét sok más homiletikában is megtalálni. Az alapkérdések fejtegetése után, melyek közt ilyenek is szerepelnek: a homiletika és a psychologia, a homiletika és a rhetorika. Két részt ölel fel könyvünk, az egyik szól a prédikáció anyagáról, a másik annak alakjáról. Itt aztán szó van mindenről, amit az ember jóra való homiletikában keres. Csak bő példákkal illusztrálja a szerző fejtegetéseit egyrészt más homiletikusok egyező vagy eltérő nézeteinek megemléstése és másrészt a jelesebb prédikátorokra való hivatkozás útján. És így a mi könyvünkben is mégis csak érvényesül a homiletika és a prédikáció története is érdeket keltő és életteli alakban.

Azt hiszem, senki sem fogja sajnálni a pénz- és időben hozott áldozatot, melyet e könyvre fordítani fog. Azért újból is melegen ajánljuk azt.

Dr. Daxer György.

Lic. Dr. Johannes Leipoldt (Privatdozent in Halle-Wittenberg) *Geschichte des neutestamentlichen Kanons. Zweiter Teil. Mittelalter und Neuzeit.* Leipzig, J. C. Hinrich'sche Buchhandlung. 1908. (IV. 181. l. 8.) Ára: fűzve 2·88 korona, kötve: 3·96 korona.

Ezen könyv első részét már megismertettük a „Theol. Szaklap”-ban. Amit az első részből mondtunk, az áll a második részből is. Különösen elismerést érdemel itt is a szerző gondossága, mellyel a tekintetbe jövő és sokszor nehezen hozzáférhető forrásokat bő kivonatokban közli. Az anyagnak ily nagy mértékben való előterjesztésének főleg semináriumi gyakorlatoknál lehet hasznát venni.

A könyv két szakaszra oszlik. Az első szakasz foglalkozik a róm. kath. egyházzal. A középkor méltatása után foglalkozik főleg Erasmus munkásságával, amely e nagytudományú férfiú egyébként is ismert ingatag jelleméhez illő volt. Eleinte szabad és merész, de aztán óvatos és visszavonuló és mindenek felett nem evangéliomi volt, úgyhogy a nagy ember távrolról sem volt alkalmas arra, hogy reformátorrá lehessen. Ezután sorra kerül de Vio Tamás szerepe a biblia magyarázat és kritika terén, hogy azután szerző a tridenti zsinat határozmányait a szent írásról ismertesse. Végül foglalkozik egy fejezet a tridenti zsinat utáni idővel (sienai Sixtus, Bellarmin), melyből még a legujabb encyclica illető pontjainak megemlézése sem hiányzik. A második szakasz az evangélikus egyháznak van szentelve és itt legelőször is Luther állásfoglalásának vázolása foglal helyet. Természetes, hogy ezen fejezet nagy terjedelmet foglal el és a legujabb irodalom tekintetbe vételével alaposan van megírva. Azután szól a szerző Luther tanítványairól (itt szóba kerülnek az angol, svéd s dán bibliai munkálatok is), Karlstadtról, Erasmus befolyásáról a hith. theológiára; egy külön fejezetben ismerteti a ref. egyház bibliai kritikái munkásságát, hogy azután még keveset a legujabb korról is elmondhasson. Végül összefoglalja a befejezés a tanulságot, melyet a szerző szerint a kánontörténetből meríteni lehet. 1. A szent írás hit dolgában egyedüli tekintély. Hogy megérthessük, szükséges hogy azt ami a bibliai Egyesség központjában áll, a Krisztusban való üdvöt szívünkben megtapasztaljuk. Ezen vallásos tapasztalás alapján lehet aztán a biblia könyvein vallásos kritikát is gyakorolni. 2. A szent írás nem azért tekintélyünk, mert az ókori egyház ilyenül ránk származtatta, hanem mert Krisztusban üdvre vezet bennünket és mert a megváltóról megbízható történeti bizonyosságot tartalmaz. Az újtest. kánon történetében sok emberi dolog fedezhető fel, de azért ennél több is megnyilvánul abban. Ezen történet az evangéliomnak folyton növekedő diadaláról tanuskodik.

Ezen rövid, hacsak némi áttekintést is nyújtó ismertetésünkkel fel akartuk hívni az érdeklődők figyelmét e könyvre. Ugy mint az első, a második kötet végén is jó névmutatóval

találkozunk, mely a mű használhatóságát későbbre is biztosítja. Melegen ajánljuk megszerzését és tanulmányozását.

Dr. Daxer György.

1. *Adolf Risch* (Pfarrer). Die deutsche Bibel in ihrer geschichtlichen Entwicklung. (92 l. 8.) Ára 1'20 \mathcal{A} = 1'44 K.

2. *Lic. Dr. C. Proksch*: Johannes der Täufer. (46. l. 8.) Ára 50 pf = 60 fillér.

3. *Gustav Hoennicke*: Die neutestamentliche Weissagung vom Ende. (52 l. 8.) Ára 50 pf = 60 fillér.

Ezen három füzetben bemutatjuk a „Biblische Zeit- und Streitfragen“ legujabb, t. i. a. III. sorozat $\frac{3}{4}$. 5. és 6. számait. Mindahárom érdemes munka. De különösen áll ez az *elsőről*, mely a német bibliafordítás történeti fejlődését tárja szemeink elé. Szerzője az eddigi e téren való tudományos kutatások eredményét úgy foglalja össze, hogy könyve az ily kutatások népszerűsítésének igazi mintája lett. Először szól a német bibliafordításokról Luther előtti időből. A szerző itt nagy elismeréssel adózik a róm. egyház munkásságának és elfogulatlanul méltatja azon érdemeit, melyeket nem csak a pogány német népnek, hanem nyelvének christianisálásával is szerzett magának. Evvel nagy mértékben előkészítette Luther bibliafordítását. A második fejezet Luther fordítását világítja meg minden oldalról. Vizsgálja keletkezését, megbízhatóságát, módszerét, nyelvezetét és rajzolja biblijának külső alakját és berendezését is. Ezen fejezet igen szépen és az idevágó kérdések szakszerű ismerete alapján méltatja Luther élete eme nagy művét, bibliafordítását. A 3. fejezet tovább kíséri Luther biblia szövegének sorsát, ismerteti az idő folytán becsúszott változtatásokat a 19. század közepéig, valamint a zürichi és a róm. kath. bibliafordításokat, míg a 4. fejezet az ujabbkori revízió művét méltatja és a modern bibliafordításokat elég kimerítően felsorolja. Szóval ezen kettős füzet az egész gyűjteménynek egyik legértékesebb része és kitünően tájékoztat a német bibliafordítás története terén.

Proksch, greifswaldi theol. tanár füzete, nagy szorgalommal hordott össze mindent, amit Keresztelő Jánosról a szent írásból és más forrásokból össze lehetett gyűjteni és nagy kombináció-képességgel rajzolta meg hősének élénk és jellemző képét. Bemutatja egy-egy fejezetben mint prófétát, mint keresztelőt és Jézushoz való viszonyában.

Végül *Hoennicke*, berlini magántanárnak könyve igen jó és tárgyilagos áttekintést nyújt az újtestamentomnak a végső dolgokra vonatkozó jövődölésein. Előbb vázolja az ókeresztyén prófétai adomány előfeltételeit, t. i. a szent lélek képzetét, Krisztus idetartozó beszédjeit és az ótestamentom ígéreteit. Ezek után előadja az új szövetségnek szóban forgó tanát Pál apostol levelei, Péter 2. levele és az apokalypsis alapján. A 3. fejezetben rajzolja

jövendölésnek kortörténeti előfeltételeit az egykorú zsidóság (főleg az apokalyptika) megfelelő nézeteiben és az 1. század világtörténeti eseményeiben. Végül a 4. fejezet feltünteti az új testamentomnak a jövő dolgokra vonatkozó jövendöléseinek jelentőségét a mai korban, még pedig úgy, hogy annak a kortörténeti vonatkozások levonása után maradó alap gondolatait kiemeli. A füzet a felvetett kérdésben elég kimerítően és józanul és mégsem a mindent elutasító skepsis álláspontjáról tájékoztat.

A „Bibl. Zeit- und Streitfragen“ kiadója Edwin Runge in Gross-Lichterfelde. Berlin.

Dr. Daxer György.

Nagy Béla. „Canterbur-i Anselmus Satisfactio elmélete Cur Deus Homo című műve alapján.“ Dogmatörténeti tanulmány. Sárospatak 1908. 8° 115 l. Ára 2 korona.

Mindenkor örömmel kell fogadnunk hazai protestáns irodalmunkban még az olyan első tudományos kísérletet is, mint a milyen a szóban forgó dogmatörténeti tanulmány, a mely református theol. magántanári vizsgára iratott s a melylyel szerző meg is nyerte a képesítést s azzal együtt a sárospataki theol. rendes tanárságot a systematikai theologiai katedrán.

Ám az örömmel fogadás csak azt jelenti, hogy a munkálkodást köszöntjük, azt fogadjuk kész szívvel, a minthogy minden munkást becsülni kell, szemben a munkátlanokkal. Az azonban más dolog, hogy a munkálkodás *eredményét*, magát a kész művet örömmel fogadjuk-e?!

A szóban levő mű a következő címek alatt foglalkozik tárgyával, nem szólván ismertető a kissé émelygős jellegű „Előszó“-ról s az egészen lexikon szerű „Anselmus élete“ részletről, mint a melyek magát a tárgyat vagy egyáltalán nem, vagy nagyon kevésbé érdeklik abban a feldolgozásban, a melyben advák: 1. A satisfactio elmélet a Cur Deus Homo alapján; 2. A satisfactio elmélet eredete (7 alpont alatt) és 3. Anselmus elméletének bírálata.

Az első cím lenne a tanulmány tulajdonképeni tárgya, a melyet a 10—34 lapokon ismertet. Az ismertetés az Anselmus művének, műve tartalmának olyan előadása, a mely „Anselmus nyomdokait híven akarja követni.“ Tehát a legkönnyebb, a legegyszerűbb mód az ismertetésre, a melylyel szemben a tudományos követelmény az *elvek, a felfogások, az eszmék* szerint, való ismertetés már csak azért is, hogy a tanulmányírónál megállásák, hogy a munkát minden ízében ismeri, nem pedig csupán mechanikus modorban, t. i. a folytatólagos olvasás folytán. Valószínű különben, hogy az adott ismertetés csak azért történik úgy, amint van, mert maga a „Cur Deus Homo“ így is érdekességet nyújt, az ismertetőnek elvi csoportosítása nélkül. Egyéb-ként az ismertetés valóban nyomon járó, hű és elfogadható

s az Anselmus főiratának a váltságtan-ismertetése szempontjából dicséretreméltó.

A második címben foglaltak a váltságtan eredetét kutatgatják s állapítgatják meg s rögtön az első részben, a hol Anselmus és a biblia között levő összeköttetést tárgyalja, keményen kimondja, hogy a *bibliából semmiképen sem származhatott az Anselmus alapgondolata, a mely a váltságtanról szól, nem gondolván meg, hogy evvel azt is kimondja, hogy tehát a prot. váltságtan sem származott a bibliából, a mely az író szerint is az Anselmus gondolatán épült fel. S mert a bibliai eredetet így megcáfolja (?)*, további kutatásában minden törekvése az, hogy kimutassa: Anselmus váltságtani alapgondolata a germánjogból s az egyház bünbánati gyakorlatából állhatott elő s így olyan alapon utalja, a mely *kétes s kétes voltával csak a elvetendőséget eredményezheti.*

Ezt az elvetendőséget nem is késik az író a leghatározottabb modorban s hangon kimondani a harmadik cím alatt, a hol Anselmus elméletének bírálatát adja, a mely bírálatnak a csúcspontja nem más, mint a protestáns *váltság-tannak* a római katolikussal szemben *következetlenséggel* vádolósa s a nyílt felhívás arra, hogy: *„a protestáns dogmatikának mindenestire el kell vetnie a Krisztus elégtételéről, érdeméről szóló tant.”*

Nem tartom lehetetlennek, hogy az egész tanulmány tulajdonképen ennek a tételnek kimondásáért íratott s így annak a dogmatikus irányzatnak áll szolgálatában, a mely a Jézus halálának s azzal kapcsolatos igazságoknak egyszerű megsemmisítését, jelentőségöknek tökéletes megszüntetését célozza és munkálja.

Az *érdem, a Krisztus érdeme* fáj az írónak annál az egyszerű oknál fogva, mert *az embernek nincs érdeme.* Ha a prot. dogmatika az emberi érdemet elveti, el kell vetni a Krisztus érdemét is! . . . Tehát az igaz cél, a világos cél: *a Krisztus személyének s munkájának alászállítása az ember színvonalára.*

Ám legyen ez az írónak dogmatikus álláspontja, theologiai felfogása, de mint positiv tudomány hirdetésére elhívott, mint positiv keresztényen s közelebből protestáns hit-igazságok tanítására alkalmazott egyén épen a mai viszonyok között s épen Sárospatakon ezt *gondtalanul, teljes szabadsággal* megteheti?

Tökéletesen értem, hogy az a theol. irányzat, a melyhez az író tartozik, itt végzi a tételt: Krisztusnak sincs, érdeme, a mint nincs egy embernek sem az Istennel szemben! . . . De hát ez-e az a positiv igazság, a mely épít, hitet erősít, vallásosságot növel, hűséget támaszt? . . . Az-é hát a cél, hogy a „hivatalos egyházi tanokkal szemben a destructiót végezzék azok, a kik építeni hivatvák is, kötelesek is?!

Lehetetlen e kérdéseket fel nem vetni s ha e kérdésekkel kapcsolatban kell a tanulmány értékét megállapítani, már pedig ezek a kérdések felmerülnek s fel is kell vettetniök, az érték-

meghatározás csak nemleges lehet. Ám ha a cél más s talán épen az, a mit a szerző kitűzött, az érték nagy, mert valóban aláássa a positiv protestáns váltságtant, emeli a római katholicust még a logikai következetességben is s így tapsolhatnak szerzőnek a római keresztyének s mindazok, a kik a protestáns tanoknak ellenségei.

Nem a tudományos kutatás, — nem a tudományos vizsgálódás elítélése ez, hanem annak a megállapítása, a mivel *más területén* épen az idő szerint olyan *elitőleg* foglalkoznak a református egyházban s épen az író szűkebb hazájában.

Inkább építeni, hitet erősíteni, Krisztus egyetlen személyéhez s munkájához vezetni a lelkeket, mint az ellenkezőt cselekedni! S mert ezt a célt a munka nem szolgálja, kevésre becsülendő!

Verus.